

Гріх (стисло)

Володимир Винниченко

GDZ4YOU Література Українська література Перекази з української літератури

Стисло читати "Гріх" (скорочено) — Володимир Винниченко

Пояснення, критика до п'єси "Гріх" Володимира Винниченка

+1

Зберегти скорочений зміст

1

Дійові особи:

Марія Ляшківська.

Ніна — її подруга.

Іван Чоботар — чоловік Ніни.

Олена Карпівна — тітка Ніни.

Ангелок, Михась — товариші Івана.

Середчук — батько Михася.

Сталинський — жандармський підполковник.

Ніздря.

Вахмістр.

Пристав.

Жандарми, поліцаї, двірник.

Дія перша

Затишно облаштована кімната. У будинку знаходяться Ніна і Марія. Марії 26 років, має темно-русе волосся, чіткі уста, привабливу постать, але її хода немов недбала. Із розмови одразу не зрозумієш, чи глузує вона, чи говорить із серйозними намірами.

Ніна двадцяти чотирирічна блондинка, невисокого зросту, обождно одягатись у щось тепле, лежати клубочком та їсти солодощі. У її характері багато дитячого, і вона цілком свідомо це підкреслює.

Дівчата п'ють чай і їдять різні смаколики. До кімнати заходить Олена Карпівна. Це жінка тридцяти восьми років, "стара дівка", худорлява, ходить рівно, дуже образлива. Вона запитує дівчат, хто користувався її лампадкою і навіщо. Марія зізнається, що це вона взяла прикурити цигарку. Олена Карпівна приголомшлива її словами. Жінка каже, що після такого глузу над релігією вона не зможе залишитись біля неї. Марія просить не турбуватися через це, адже планує наступного тижня їхати на фронт. Олена занепокоєна цією заявою, але водночас вважає, що не можна зневажати релігію. Жінка каже, що раніше Марія добре говорила про віру, і часто їздила в монастир. Тітка запитує Ніну, чому Марія з Іваном так часто сваряться. Дівчина відповідає, що нічого про це не знає.

До кімнати заходить Михась — молодий хлопець, років 21-23, студент, брюнет, з маленькими вусиками, дуже сором'язливий. У розмовах з Марією він намагається

виглядати суворим, поважним. Він стурбований, що товаришів досі немає. Михайло боїться уявити, що їх арештували. Марія відповідає, що у арешті немає нічого страшного, "відсидять". Дівчина з посмішкою запитує його чи сумуватиме він за нею, якщо його заберуть. Хлопець намагається уникнути відповіді, аргументуючи тим, що поспішає на вулицю стежити за одним чоловіком. Тоді дівчина запитує, чи правда, що він ще ніколи не кохав. Хлопець, зніяковівши, покидає кімнату. Марія сміється навздогін, потім стає серйозною і з тривогою дивиться на вулицю.

До кімнати заходить знервована Ніна. Вона не може дочекатись Івана, адже переживає, що його арештують. Марія запитує подругу, що ж буде, якщо хтось відіб'є у неї чоловіка, наприклад хоч і сама вона. Дівчина відповідає, що не боїться цього, і навіть буде рада, якщо біля нього будуть жінки, як Марія. Ляшківська пропонує наступного дня поїхати до монастиря, щоб побачити монаха, який вже двадцять років прикутий за одну ногу до стіни печери. Вона вважає його цікавою фігурою, на відміну від Івана, який називає кохання "приємною річчю, тому цілує два рази". Печерний монах, на її думку, зовсім інший. Вона розповідає, що вже намагалася пускати очима чортиків, але монахи весь час не дають такої можливості. Їй цікаво, що було б, якби він закохався в неї, невже виліз би зі своєї печери? Ось заради цього Марія хоче постаратись. Дівчина каже, що у описах життя святих диявол часто буває в образі жінки, а їй зараз дуже приємно відчутти себе цим злом. Ніна не уявляє, як можна поцілувати страшного, брудного чоловіка, але Марія каже, що він їй набагато приємніший, ніж Іван, адже у першого є якась сила, стихія, "він убив трьох людей і відмолює цей гріх ось уже скільки часу, а Іван — безгрішний, помірковий у всіх справах, благообразний інтелігент, нездатний ні на який гріх, ти паче ні на яку святість". Вона перекирвує Івана, який вважає алкоголь отрутою для організму, і тому не збирається його вживати. Ніна заперечує це, говорить, що він любить випити, а Марія навмисно наговорює і увесь час не дає спокою ні їй з чоловіком, ні тітці. Розлючена Ніна додає, що вони невинні, що Марія зраджувала свого чоловіка, і він кинувся під німецькі штики.

Ляшківська каже, що вона ж диявол і спокусить Івана, а він потрапить під жандармський арешт. Ніна каже, що подруга не посміє зробити цей гріх. Дівчина радить поїхати подрузі на фронт, де відбувається безліч гріхів. Там убивають, знущаються, грабують, зраджують один одного, лікарі та сестри-жалібниці — мають свої відповідні гареми, воїни добивають своїх поранених товаришів і крадуть речі мертвих. Марія впевнена: у цьому немає гріха, ніхто з тих не збирається йти жити у печери. Той монах, на її думку, невинне немовлятко, у порівнянні з іншими. Марія сама вбила з десятків німців і може ще вбити, не відчуваючи докорів сумління та гріха. Вона зраджувала свого чоловіка з близьким йому другом, а Ніна ось говорить, що подруга не посміє на подібний гріх.

Ніна лякається, вона не розуміє, чи серйозно вона говорить.

Марія каже, що звичайно, жартує і такими жартами забере Івана на фронт. У цьому вона не бачить щось серйозного. Найсерйознішим чоловіком, якого вона коли-небудь

зустрічала є той монах, але і він не вмивається другий десяток років. А сама вона була серйозною у шістнадцять років, коли одного разу звинуватила Діву Марію, що вона не допомогла на іспиті. Тоді дівчині картала себе за цей гріх, а зараз і не знайти таке, що б вона не посміла зробити.

Марія каже, що в житті найстрашніше — це нудьга, от чого дійсно треба боятись.

До будинку заходить Середчук — невеличкий, худорлявий, одягнений поміщанському чоловік. Він розмовляє суржилом. Старий вибачається, що відволікає їх, але йому необхідно точно знати, де знаходиться його син Михайло Середчук, студент. Марія каже, що Михась десь у місті. Батько зітхає з полегшенням, бо боїться, що сина заарештують. Він розповідає, що Михайло трохи соромиться батька, адже він не пролетаріат, а дрібно-буржуазний господар і, на жаль, не розуміє значення багатьох тих слів. Середчук каже, що на даний момент займається слюсарними справами, раніше мав бакалійну лавку, але це не подобалося Михайлу, який казав, що батько смокче з народу кров. Старий розповідає, що доходу з лавочки не було, тільки вистачало на продукти. Крім того, чоловік давав багато грошей у борг.

Зараз Михайло наче перестав сердитись і читає батьку книжки. Старий майже не розуміє їх, але не показує цього синові, бо він — єдина рідна людина. Син — уся батькова втіха й надія, він не переживе, якщо з сином щось станеться.

Дівчата пропонують старому зачекати сина, але він відмовляється, дякує, що заспокоїли і просить, щоб не казали Михайлу про батькову присутність у цьому будинку.

Нарешті приїжджають Іван Чоботар та Ангелок. Марія автоматично починає чепуритись перед дзеркалом, але раптом зупиняється, сміється й кидає все, як є. Іван несе у руках велику валізу, а Ангелок — якийсь добре загорнений пакунок.

Іван — статний, високий, з добре голеним лицем, має ласкаві очі; хода і мова у нього дуже повільні, немов обдумує кожний свій рух і слово. Чоловік одягнений охайно та зі смаком, якимось по-європейському, нагадує англієця.

Ангелок — худий, непривабливий, з сірим, непричесаним волоссям, має недбалий одяг: брудні штани, короткий піджак, неохайну сорочку. Говорить незграбно та нелогічно, перестрибує з однієї думки на іншу, але любить виставляти себе як головну персону кожної ситуації.

Ніна намагається підняти валізу, але не може. Іван каже дружині принести лампу, бо йому потрібно скласти друкарський шрифт і усі каси. Робота обов'язково має бути виконана до ранку. Іван запитує Марусю чи буде вона допомагати з цією роботою. Вона відповідає, що так. Він з гумором дякує за це і вона каже, що рада зробити таку нечасту приємність для нього.

Іван каже Ангелку, що навряд чи робота буде зроблена вчасно, а сам навіть не поспішає, працює дуже повільно, розмірено. Марія насмішкувато каже, що Чоботар усе встигне, бо працює з великим ентузіазмом і експресією. Чоловік відповідає, що така його вдача. Дівчина запитує його, чи обіймає він жінок так само, як і працює, і починає перекиривлювати, як такий високоморальний, благочестивий чоловік може обіймати

протилежну статтю. Іван мовчки дивиться на неї. Дівчина зупиняється, каже, що більше так не робитиме, щоб ні в якому разі не почути його нотації. Іван запитує Марію, що ж з нею сталося. Вона відповідає, що їде на фронт боронити рідний край.

Ляшківська бере частину каси й несе її до столу. До кімнати повертається Ніна і всі вони розкладають по літерах пакунок, на кожному з яких літера. Тоді вони знаходять на касі ту літеру і висипають той пакунок у відповідну скриньку.

До кімнати прибігає Михайло і каже, що за ними йде поліція, жандарми, тому потрібно швидко втікати. Іван просить не хвилюватись, наказує Ангелку відчинити двері на балкон, де прив'язує драбинку. Марія приносить з сіней їхній верхній одяг, просить швидко вдягатись. Коли лунає дзвінок у двері всі застигають. Іван каже Михасю і Ангелку спускати жінок, а він піде затримувати жандармів. Ляшківська просить Чоботаря спускатися разом з Ніною, штовхає Михайла до балкона, благаючи йти заради старого батька. Усі вони, крім Марії, спускаються.

У квартирі тупотіння ніг. Чути різні голоси, брязкіт зброї. Заходять Сталинський, поліцаї, жандарм. Сталинський — жандармський підполковник 38 років з довгою чорною бородою.

Марія спокійно показує поліції свою кімнату. Один поліцай знаходить на столі шрифт і приносить підполковнику. Пристав розглядає валізу, каже, що типографії там приблизно три пуди і наказує подивитися двері на балкон.

Сталинський запитує Марію чия друкарня. Марія відповідає, що це її власність. До кімнати заходить Олена Карпівна і каже, що це друкарня належить їй, а дівчина просто у гостях. Тоді жандарм запитує для якої потреби вона тримає у себе друкарню. Олена Карпівна відповідає, що це її особиста справа.

Другий поліцай знаходить на балконі драбинку і кличе туди пристава. Вони кажуть, що втікачі ще десь тут, на подвір'ї, у сусідніх квартирах. Полковник наказує обшукати будинок.

Сталинський говорить, що на жаль, йому доводиться потурбувати їх пізнього часу, але нічого не поробиш. Олена Карпівна каже, що сподівається взяти із собою речі і Євангеліє, у випадку, якщо її заарештують. Сталинський мовить, що вона даремно так думає, він не буде її затримувати, це абсолютно непотрібно. Він тільки просить пані поїхати з ним на півгодини в управління — написати протокол, бо вони не мають дозволу на хатню друкарню, а шрифт, звісно, конфіскується. Пристав доповідає, що злочинці заарештовані. Задоволений Сталинський помалу виходить за Марією й Оленою Карпівною.

Дія друга

Кабінет жандармського підполковника Сталинського розкішний: м'які крісла, велика бібліотека, портрети можновладців, велика шафа. У кімнаті знаходяться Ніздря й вахмістр.

Ніздря — високий, худий чоловік років 50 з чорними вусами і обличчям п'яниці. Вахмістр — молодий, франтуватий.

Ніздря запитує вахмістра чи зможе він на старість хоч до шафи дійти, а потім

додає, що Каїн (їхній начальник) обов'язково доведе. Вахмістр відповідає, що працює на державній службі, тому він йому нічого не зробить. Ніздря каже, що Сталинський може посадити будь-якого генерала, а тим паче Ніздрю, який раніше був машиністом. Він, на їхню думку, диявол, а не офіцер. "Інші офіцери, як офіцери: прийшли, позаймались, скільки потрібно допитали, тому приказали, там підписали, напились чаю, покурили і пішли додому. А цей не задоволений допитом, не задоволений тим, що чоловік декілька років сидить у в'язниці і втратив здоров'я. Йому начхати на те, а треба душу віддавати". Він навіть змушує Ніздрю сидіти у шафі, записувати й підглядати за арештованими. Він згадує дівчину, яку Каїн згвалтував, а пізніше вона повісилась. Ніздря тоді сидів у шафі і мовчки дивився, бо у іншому разі живим би не вийшов.

Вахмістр каже, що Ніздря йде проти служби, отже, робить зраду. Той відповідає, що по службі не належить чоловіка заплутувати: якщо винен — допитати, судити, відправити у в'язницю, а не наповнювати його душу страхом і обманом. Вахмістр погоджується, що до таких справ Каїн і справді порядна сволота. Вони раптом чують голос підполковника, значить привезли мовчунів, з якими невдало борються сім місяців.

Заходить Сталинський і запитує, чи все приготовлено. Ніздря улесливо відповідає, що так. Василь Павлович наказує вахмістру впустити паню Чоботар, а Ніздрю запитує, чи не буде він знову пчхати у шафі. Той відповідає, що тільки раз зогрішив. Підполковник наказує йти підлеглому на місце, "в будку", говорячи "марш" і Ніздря залазить у шафу. Сталинський готує папку з документами.

Заходить Ніна з вахмістром. Дівчина схудла, змарніла, має боязкі широкі очі, одягнена у теплу в'язану блузку і дитячу шапочку. Сталинський приймає вигляд простої, добродушної людини; ввічливо подає стільця, просить вибачення, що потурбував. Він запитує її, чи знову вона буде мовчати. Ніна ні пари з вуст, засовує руки у рукав — видно трохи холодно. Сталинський бачить це і пропонує їй випити чаю. Ніна нічого не відповідає. Василь Павлович сміється і каже, що вона з друзями — запеклий народ, бо йому наказано начальством закрити їхню справу будь-якою ціною, але це неможливо, оскільки вони всі непохитно мовчать. Він запевняє, що і сам радий відчепитись від них, аби йому заповнити хоч дві-три формальні графи (типу де народилась, де вчилась), і тоді вони непотрібні йому. Ніна не рухається, мовчить. Сталинський просить її випити чаю, погрітись, але вона дивиться повз нього. Тоді підполковник із захопленням сміється і каже, що це йому навіть подобається, він любить таку витримку, силу, строгу тактику. Чоловік радить "не по-жандармськи, а по-людськи", щоб і далі вона трималась такої тактики — мовчання, бо для жандарма немає гіршого, ніж абсолютне мовчання. Це як вбивча, безнадійна штука. Сталинський каже, що сам поганий жандарм, мовчання викликає у нього байдужість, і він готовий якнайшвидше закрити справу, як у їхньому випадку, але його колеги — інші, мовчазна тактика доводить їх до безумства. Для них краще, щоб ув'язнений брехав, заплутував, вигадував, лаявся, аби не мовчав, бо коли арештований каже "не знаю" або "не хочу відповідати", то цим усе таки відповідає і входить у певний контакт. Він запитує Ніну,

чи розуміє вона це. Дівчина з цікавістю починає слухати.

Василь Павлович каже, що одне-два слова, кивок голови, і уже тоді справа йде, але вони, на його думку, молодці, правда шкода, що їм доводиться так дорого платити за цей принцип. Наприклад, її чоловік — сильна, мужня особа, але тюремний лікар розповідає про нього невтішаючі речі. Ніна з тривогою дивиться на нього. Сталинський каже, що не знає, чи побачиться він з нею ще раз і чи варто розповідати про її чоловіка. Дівчина тривожно запитує, як почувається Іван. Підполковник каже, що у чоловіка починається туберкульоз, і йому необхідно якомога швидше вийти з в'язниці, бо інакше наслідки будуть погані. Ніна гаряче просить випустити його. Сталинський каже, що вона з приятелями сама роблять гірше: він не може заповнити відомості про них, тому не може і відпустити. Він каже, що й досі не знає, наприклад, коли вони подружились. Ніна відповідає, що три роки тому, але Василь Іванович розповідає, що її тітка сказала, що три з половиною, а йому потрібно точно знати. Він запитує її, чи жила вона тоді в Полтаві, і чи подружилась вона з ним до знайомства з Михайлом Буначенком. Вона відповідає, що так, познайомилася з Буначенком, але не закінчує свою думку і злякано замовкає.

Сталинський запевняє, що у цьому немає нічого такого, адже Михайло не революціонер, а мирний житель. Ніна каже, що не може більше йому відповідати і просить відпустити її. Він радить відповідати — це в її інтересах, чим довше він не зможе зібрати про них формальні відомості, тим довше вони сидітимуть, а здоров'я її чоловіка від того не поліпшиться. Йому, наприклад, треба знати одну деталь: за скільки днів до того, як у квартирі було знайдено друкарню, вона їздила з чоловіком у Миронівку. Ніна відповідає, що у них не було друкарні, вона нічого не знає. Сталинський запитує її чи вона не знає нічого, чи не бажає відповідати. Спочатку Ніна каже, що не хоче відповідати, потім — не знає, і зі сльозами просить відпустити. Сталинський каже не хвилюватись, він виконує тільки службу.

Чоловік просить вибачення і каже вахмістру відвести пані Чоботар у прийомну. Ніна швидко виходить. Сталинський шепоче до вахмістра, що під час допиту Івана він викличе Марію Ляшківську, а вахмістр тоді має зайти до нього і сказати, що підполковника терміново викликає генерал.

Сталинський відчиняє шафу і запитує, чи записано про Буначенка. Ніздря відповідає, що все виконав і каже, що даремно Василь Павлович її відпустив: вона була вже готова усе розповісти.

Жандарм наказує йому замкнутись. Заходять вахмістр та Іван, дуже схудлий, зарослий бородою, під очима сині круги, сильно кашляє, йде повільно, ледве тримається на ногах. Василь Павлович як завжди добродушно просить сідати, каже, що прикро турбувати його у такому стані, проте нічого не може вдіяти.

Іван поводить себе, наче він один у кабінеті, виймає цигарку. Сталинський швидко дістає сірник, запалює й підносить йому, але той, ніби не бачачи, запалює свого сірника й закурює. Жандарм сміється і каже, що йому жаль дивитися на нього і всіх його товаришів, які самі собі шкодять, а керівництво обзивають катами. Він починає

розповідати, як Ніна страждає, тужить у в'язниці, а Іван з товаришами вважає себе гуманним, чуйним, чесним, але робить ось таку жорстокість над близькою людиною. Сталинський запитує, чому він тримає у в'язниці свою дружину, адже може просто відповісти на декілька формальних запитань, і вона буде вільна.

Іван поводить себе, ніби в кімнаті нікого немає. Курить, дивиться навкруги, кашляє. Жандарм каже, що у Чоботаря немає у пошані чесності, він розуміє тільки страх, тому пропонує покликати до кімнати Іванових товаришів, щоб арештований "не боявся" сказати щось зайве. Чоловік мовчить. Він наказує вахмістру позвати пані Марію Ляшківську — приємну даму, але Ніна подобається йому більше, адже коли він її обняв вона зовсім по-дитячому почала сміятись. Підполковник пильно спостерігає за реакцією Івана і додає, що у жінок серце м'якше, більше, вони готові честь пожертвувати заради коханого, а Ніна, на його думку, сильно любить Івана.

До кімнати заходить Марія, вона не впізнає товариша. Сталинський привітно її зустрічає, просить вибачення, що відволікає. Іван посміхається до неї, запитує чи вона не впізнає його. Дівчина не може повірити, що то Чоботар, адже хвороба сильно змінила зовнішність. Василь Павлович каже, що арештований забажав покликати когось з друзів, і тоді він відповідатиме на все.

Марія здивовано дивиться на Івана і запитує, чи це і справді так. Чоловік, ніби не чувши цього, запитує як вона поживає. Ляшківська, зрозумівши усе, відповідає, що прекрасно, "жандармам важко довести її до жахливого стану". Сталинський каже, що вони самі винні, що гублять своє здоров'я.

Вона запитує Івана чи був він у лікарні і який має діагноз. Чоботар відповідає, що у нього запалення легенів, і питає про Ніну. Дівчина відповідає, що майже щодня її бачить, подруга добре себе почуває. Сталинський каже, що позвав їх сюди не для побачення. Заходить вахмістр і просить Василя Павловича піднятись до начальства по екстреній справі. Сталинський покидає їх удвох на деякий час.

Іван здивований: невже вони сидять без варті? Марія мовить, що їй все одно, вона хоче на нього надивитись, міцно обнімає й жагуче цілує. Він здиваний цими діями. Дівчина запитує, де знаходиться на даний момент друкарня. Раптом чути чхання. Іван озирається, а Марія каже, що то, мабуть, із сусідньої кімнати.

Ляшківська каже, що не може бачити його у такому стані, вона готова на все, щоб організувати втечу для нього. Іван просить говорити тихіше, бо боїться доброти цього Каїна, недарма жандарми його так прозвали. Чоботар запитує її, чи строго вона мовчить. Марія відповідає, що так, але їй це доволі важко. Він просить мовчати, бо дівчина не уявляє, що Каїн може витворити з одним її згуком. Він навіть боїться через це за Ніну, щоб вона не проговорила про... Раптом знову чути чхання.

Іван каже, що в кімнаті хтось є, він виразно чув. Кашляючи, він тихенько просить більш нічого не говорити.

Заходить Сталинський. Марія запитує Івана, чи дають йому оті мерзотники якихось ліків. Чоловік відповідає, що про ніякі ліки і мова не йдеться, його тільки за день до цього випустили з карцеру. Вона голосно каже Іванові, що із задоволенням би плюнула

в очі того індивідуума. Сталинський каже арештованому не гаяти часу і просить покинути кабінет. Вахмістр проводить Чоботаря.

Сталинський каже дівчині, що Іван — туберкульозник. Марія з ненавистю дивиться на нього, а жандарм, сміючись, каже, що вона на нього і не крикне. У неї, як у інших революціонерів один страх: на їх можна плюнути, а вони мовчатимуть, щоб не попастись. Він розповідає, що Іван очевидно помирає, та й вони своїми методами женуть його в могилу. Василь Павлович відверто розповідає, що як тільки вона заговорить, так він її швидко спіймає своєю логікою та хитрощами.

Дівчина каже, що чудово розуміє, чого він добивається своїм нахабством, але просить не думати, що вона заговорила через його хитрощі. Вона заявляє, що не боїться його, і у випадку смерті когось з її товаришів, він точно може чекати помсти. Сталинський радий, що почув мову справжньої революціонерки. Марія просить відвести її назад у в'язницю, бо вона немає бажання з ним розмовляти. Підполковник каже не поспішати, йому не потрібна друкарня і вся їхня справа, йому хочеться просто дивитись на неї. Марія каже, що ця ситуація послужила б чудовою драмою для кіно: "Закоханий жандарм, або поцілунок Іуди".

Сталинський говорить, що не раз траплялись такі драми, і від них страждали жандарми, бо пристрасть не знає якихось перепон, страху, логіки, честі. Він каже, що закоханий у неї, хоч вона і революціонерка, а він її ворог — жандарм, і це його ще більше розпалює: чим з більшою огидою вона ставиться до нього, тим з більшою жагою він прагне її. Чоловік запитує, що йому робить з цим. Марія відповідає, що і завжди він робить з жінкою: кличе унтерів чи вахмістрів і з їхньою допомогою гвалтує її. Але вона заявляє, що не боїться його.

Жандарм каже, що Марія може довести чоловіка до якогось безумства. Дівчина спокійно встає і говорить, що наступного дня ж в'язниця знайде її мертвою, якщо він дозволить собі таке "безумство". Сталинський повторює, що пристрасть не знає ні страху, ні законів. Він підходить до неї, але вона відступає, каже покинути дурні жарти.

Він говорить, що не жартує, вона мусить бути його, адже він півроку поводився порядним, але далі вже не збирається. Підполковник міг "завоювати" її ще на першому допиті, як інших, але... Марія з огидою каже, що він бреше, і погрожує закричати. Василь Павлович каже, що їх ніхто не потривожить, тому кричати немає сенсу, він попереджав, а тепер потрібно заплатити за мовчання. Чоловік радить заспокоїтись і не втручати у справу офіцерів. Марія шукає у кабінеті вікна. Він каже, що втікати абсолютно немає куди. Дівчина запитує його, невже він і справді присуджує її до смерті. Він відповідає, що вона цього не сильно боїться, адже у іншому випадку скористалася б його можливістю, він натякав, що друкарня коштуватиме дорого. Марія каже, що якщо справа у друкарні, то він може кликати своїх унтерів. Жандарм говорить, що хоче протягти насолоду. Марія кричить, зве з відразою вахмістрів. Він просить її поводитись спокійніше і зайти до нього через п'ять хвилин. Коли вона з вахмістром залишає кімнату, Сталинський відчиняє шафу, випускає Ніздрю і запитує, що він записав. Ніздря розповідає, що арештовані не говорили про свою справу, тільки

цілувались не як прості знайомі. Він каже, що Марія перша кинулася йому на шию, сказала, що готова заради нього піти на смерть, аби звільнити його з в'язниці.

Жандарм потирає руки, наче придумав щось хитре. Коли повертається дівчина, його лице стає добрим, він починає сміятись, не зводячи з неї очей. Жандарм несподівано починає розповідати, що увесь цей час лякав її, а зараз просить вибачення і зізнається, що йому потрібна тільки друкарня. Він каже, сам по натурі романтик, поет, сам колись був революціонером. Василь Павлович говорить, що за нею і товаришами полюють, і він сам полює, щоправда за друкарнею, каже, що піде на все: виморить їх у в'язниці, замучає, а свого досягне. Проте він готовий піти на компроміс: вони віддають друкарню, а він відпускає їх на волю.

Марія говорить, що він пропонує провокацію і зраду. Сталинський заперечує і пропонує віддати друкарню, що і буде жертвою собою заради інших, а не те, що роблять вони: сидять у в'язниці, відчують себе мучениками й героями, а дійсної жертви не приносять. Він додає, що друкарню обов'язково знайде, але заморить їх, доведе до самогубства, до зради слабших, а своєї професійної честі не дасть засміяти. Жандарм говорить, що правильніше зробити невеликий гріх і тим захистити близьких від страждання і смерті. Марія каже, що це означає виказати людину. Сталинський каже, що це не потрібно, вона може десь заховати друкарню, а йому тільки сказати місце розташування, навіть не розповідаючи про це товаришам. Дівчина каже, що не має ніякої гарантії, що він знову їх не заарештує. Чоловік каже, що вони йому непотрібні, він хоче скоріше закрити цю нещасливу справу, до того ж дає слово офіцера. "Вони нічим не ризикують, віддадуть друкарню і погуляють на волі, щоправда під доглядом поліції, без цього не дозволять їх випустити".

Ляшківська довго думає, мучиться, потім відповідає, що згодна. Жандарм каже, що випустить їх не пізніше, ніж через три дні, а Марія може вже йти, тільки одна формальність: вона має дати якийсь знак про друкарню, наприклад, написати місце схованки і більш нічого. Дівчина запитує його, чи можна це зробити на машинці. Він відповідає, що так, за її бажанням.

Коли вона покидає кабінет, жандарм йде до шафи, випускає Ніздрю і запитує чи все записано. Ніздря улесливо відповідає, що так, "попалась пташка, довго пурхала, а таки лапку встромила". Сталинський задоволено ховає в кишеню запис.

Дія третя

Затишна кімната Марії. Дівчина сидить за столом, тримаючи руками за голову і довго думаючи про щось. Раптом щільно закриває двері і йде до телефону. Вона дзвонить Сталинському, але його в цей час немає вдома. Стук у двері. Поспішно сідає за стіл. Заходить Ангелок і каже, що незважаючи на її хворий стан, без неї не обійтись у обговоренні одного питання: серед них провокатор. Марія відповідає, що не може, їй страшенно болить голова. Ангелок обурено знижує плечима й виходить.

До дівчини приходить Ніна і запитує, чи не може вона виїхати від них. Ляшківська не розуміє що трапилось. Ніна каже, що прочитала листа, якого Іван написав Марії, а саме про те, що він її любить. Дівчина каже, що не отримувала ніякого листа, тим паче

якщо у листі йдеться тільки про це, то вона полегшено зітхає і сміється, обіймаючи Ніну. Подруга незрозуміло дивиться на неї. Марія каже, що сміється через те, що ідеальний, чудовий, Іван її любить, і кожна б сміялась з такої радості, але серйозно, то він просто написав, що любить, от і все.

Ніна ображено мовчить. Марія каже, що Іван хитрий: написав, а листа не відправив, та й слова не сказав. Подруга не вірить, тоді Марія пропонує покликати самого винуватця. Ніна каже, що своїми очима читала того листа, і там було написано, що він повинен їй написати, більше не може мовчати, ну а більше вона не встигла прочитати. Марія каже, що Ніна так закохана, що робить різні дурниці.

Стук з передпокою. Заходить п'яний Середчук, просить вибачення, що потурбував. Ніна запитує, як Михась, чи був батько у нього, чи дали хоч побачення. Середчук відповідає, що бачився з сином, який просив передати уклін усім, особливо Марії Антонівні. Він розповідає, що Михайло сумує за товаришами у в'язниці, просить його принести якихось книжок. Старий просить вибачення за те, що трохи п'яний, до цього він не пив уже п'ятнадцять років, як померла дружина, і тепер. Батько шепоче Марії, що Михась просив передати, що серез них є зрадник. Ляшківська запитує його, чи має він якісь докази на підтвердження цих слів. Середчук каже, що є, але син не розповів, не було можливості, спостерігала охорона. Батько плаче, що на старості літ бачиться з сином через решітку, під наглядом солдат, тому вважає, що зрадника треба знищити. Він не може спокійно думати про те, що син сидить за ґратами, а Іуда гуляє собі на волі. Михайло ще просив прийти Марію до нього на побачення, він дуже сумує за нею і любить. "Марія Антонівна — необикновенна жінчина така, замічательна, добра, чесна".

Марія просить передати, що зрадник швидко знайдеться. Коли старий покидає кімнату, дівчина хапає себе за голову, наче хоче з люттю роздушити її. У сусідній кімнаті чути веселий спів. Заходить Олена Карпівна з валізою в руках і каже, що більше не слухатиме ті пісні у своєму будинку. Ніна каже, що все підлаштовано навмисне, для конспірації. Тітка образилась, що товариші так розважаються у страсний четвер, а це гріх.

Олена Карпівна каже, що і справді для неї це неподобство, на відміну від Марії, для якої немає ніякого гріха. Марія з боєм сміючись, каже, що це точно не гріх, ті люди там співають, щоб спіймати справжнього, страшного зрадника, а вона їхній невинний спів сприймає за гріх. Олена Карпівна гордо, холодно відповідає, що прийшла взяти книжку "Житіє Марії Єгипетської", а не дискутувати. Марія пропонує їй навіть наступного дня поїхати в монастир, але Олена Карпівна говорить, що виїжджає з цього міста. "У такі дні й засідання робити негарно". Марія просить жінку покинути такі думки, а Ніні забрати тітчину парасольку і валізу. Олена Карпівна хоче вирвати речі з рук дівчат, але Ніна, сміючись, каже, що не віддасть. Сердита Олена Карпівна покидає кімнату. Назустріч, співаючи, заходять Ангелок та Іван. Чоботар стає рівно, як солдат перед офіцером, але Олена Карпівна з гордим, холодним поглядом проходить повз нього. Ангелок каже, що зібрав уже деякі дані про зрадника, але шукаючи у карманах

якісь листки, нічого не знаходить, аргументуючи, що забув.

Іван радить Марії теж прийняти участь у пошуках. Дівчина сміється з Ангелка, каже, що для нього провокатори стали манією. Іван каже, що і йому та манія видається перебільшеною і підозрілою. Він хмуро розповідає, що скоріше за все кандидатуру зрадника приписує саме Ангелку. Марія заперечує це, він, на її думку, дивний, у деяких моментах незібраний, але не здатний на підлість. Чоботар запевняє, що скоро вияснить усе, і винний отримає сповна: він його знищить. Ляшківська каже, що якби зрадником виявився хтось з близьких Івана, то він би так не говорив. Чоловік відповідає, що це не змінює справу, він би так само не пробачив зраду. Вона просить уявити, що то було зроблено не заради своїх егоїстичних інтересів, а заради спасіння другої людини, навіть заради нього. Іван, спалахнувши, відповідає, що не можна жертвувати заради своєї близької людини громадою і товаришами.

Він запитує, чому вона так обороняє поганців. Марія, сміючись, каже, що вона, може, закохана в провокатора і хоче якось виправдати його. Дівчина пропонує Івану уявити себе зрадником, і як він жахливо себе почуватиме, адже його ловитимуть товариші, які захочуть його вбити. Він зробив невеличку зраду заради коханої людини, проте це зрада і вона знищує, але він не може розповісти про неї товаришам, бо вони не повірять, тому йому нічого не залишається, окрім мовчання. У цьому міститься його руйнація. І от, щоб жандарми не видали його друзям, він мусить видавати жандармам їх. Але це не все. Він пійманий ще на любові. Коли він не буде доносити, то мучатимуть його кохану людину, отже, треба йти далі. І от потроху він стає зрадником, Іван Чоботар — поважна і чесна персона, вірний друг, потихеньку ходить до своїх ворогів і потроху видає товаришів, які навіть не підозрюють його. А він собі сидить з друзями і знає, що він той, кого шукають, ненавидять. І от як поводитиме себе Іван Чоботар? Він починає страшно брехати, лежить уночі і думає, що страшно самотній, немає поруч тієї людини, заради якої стався злочин.

Іван запитує її, чи вона щось знає про це. Марія відповідає, що так, того закоханого дурня потрібно шукати біля неї, але вона не розкриє всі секрети. Чоловік каже, що якби інтереси громади були важливіші для неї, то розповіла, принаймні так зробив би він: виставив ту людину на ганьбу, на смерть, навіть, якщо б вона пожертвувала собою заради нього.

Марія починає сміятись, каже, що він витримав її іспит, і він точно чесний громадянин, благочестивий і таке інше чоловік, але не дуже догадливий, бо звідки вона могла узяти провокатора, до того ж закохатись у дурного, романтичного зрадника. Чоботар каже, що вона розповідала дуже правдоподібно. Марія каже, що вона давно відома брехлива людина, може зіграти, кого хоче, але здатна і на серйозні речі.

Іван каже, що хоче поговорити з нею про серйозні речі. Він вважає, що вона змінила своє ставлення до нього, якось уникає зустрічі, наче він провокатор. Він досі не зрозумів її поведінку на допиті. Марія каже, що їй просто стало шкода його. Чоловік просить вибачення, говорить, що неправильно тоді зрозумів, і виходить. Дівчина бачить на столі блокнот Чоботаря, швидко його ховає. Повертається Іван і запитає чи не

лишив він у кімнаті свого блокнота. Марія відповідає, що ні. Іван каже, що пригадає, як клав його на стіл, отже, його забрав Ангелок.

Марія якийсь час стоїть, потім кидає блокнот на підлогу. Без стуку заходить Сталинський. Він елегантно одягнений, без бороди і вусів, волосся пофарбоване у чорний колір. Підполковник з ввічливістю вклоняється і насмішкливо вітається. Ляшківська запитує його, як він сміє приходити до неї. Він просить не переживати, його ніхто не впізнає. Чоловік просто завітав у гості, тому йому треба ввічливості, уваги, посмішки і чашечки чаю. Він каже, що вона не приходить вже тиждень, от він і засумував. Василь Павлович взяв відпустку аж на два місяці, планує їй разом поїхати у Крим, де він подарує їй свою любов, вони матимуть віллу, яхту, автомобіль та інше. Марія називає його самовдоволеним жандармом і запитує чи не п'яний він. Чоловік відповідає, що п'яний тільки від кохання, радить не затримуватись, бо через два дні треба вирушати.

Дівчина говорить, що такі слова змушують її взяти револьвер і пустити у його кулю. Він каже, що пропонує їй надзвичайну насолоду: любити чоловіка, якого ненавидить, це неповторні відчуття, коли хочеться задушити, а в той же час обнімати і цілувати. Він каже, що це здається неможливим, але потім вона сама побачить, як "збліднуть усі її пристрастні попередні кохання". Марія рішуче наводить револьвер на Сталинського. Він каже, що вбивати нерозумно: тоді прийде поліція, жандарми, знайдуть його труп, і навіть, якщо вона вб'є себе, то заберуть її товаришів. Усі і зрозуміють, ким вона була. Тому вона, її життя і навіть смерть належать йому. Якщо вона вб'є себе, він розкаже її засмученим, здивованим родичам, чому вона померла. Він неодмінно знайде слова, які лякатимуть її за домовиною.

Марія каже, що він дуже банальний, його методи залякування не діють, щоб налякати, потрібно мати сильні засоби. Сталинський каже, що вона хитра, хоче усе випитати, і він, як амбіційний чоловік, не може не розповісти про це. Він дістає з кишені фото, де вона з ним у кабінеті мило сидить і розмовляє. От і всі докази: революціонерка без арешту сама пішла до жандарма, сиділа з ним у кабінеті та ще й за столом із чаєм. Дівчина зрозуміла, чому він тоді просив її сісти за стіл. Сталинський відповідає, що ніхто не сміє сказати по тим фото, що її залякували, тероризували, а навпаки у них приятельські відносини. Але це не все. Ще її розписка, що вона отримала від Михайла Івановича Сокоринського триста карбованців, як гонорар. Марія каже, що там немає нічого кримінального, вона працювала у нього секретаркою. Він каже, що Сокоринський є співробітником охорони, і гроші отримував безпосередньо від нього самого для "Гордої", значить, вона працювала і на нього, та ще й за гроші. Ось чому її життя і смерть у його руках. Жандарм зізнається, що секрет його влади над нею у ній самій, адже вона виступає проти своїх, а це найбільший злочин. Навіть вони, жандарми, не роблять цього. Коли б вони видавали своїх ворогів, то боротьба була б ефективнішою.

Він просить уявити, що їй цілком байдуже на все, змінились погляди, ті люди перестали бути своїми, тоді він перетвориться у нуль. Він не матиме важелів впливу, бо

їй буде байдуже, що з товаришами станеться. Його влада розвіється, як дим.

Марія з мукою запитує його, для чого їй треба байдуже ставитись до інших. Сталинський відповідає, що йому цікаво чисто з психологічного боку дізнатись наскільки вона його ненавидить, що навіть здатна відмовитись від своїх. Дівчина каже, що він хоче забрати її душу. Жандарм говорить, що вона хороший психолог, важко обхитрити.

До кімнати заходять Ніна й Ангелок, ведучи під руки Івана, який невдоволено пручається. Ніна каже, що хоче представити Шерлока і зупиняється, бачачи Сталинського. Ляшківська запитує, чи не впізнають вони його, показуючи на Василя Павловича. Жандарм привітно вітається, каже, що він з Марією Антонівною старі друзі, познайомилися на фронті, представляється полковником Федосюком. Іван запитує, чи не бачились вони раніше. Сталинський відповідає, що можливо в Одесі, але Іван каже, що не був у цьому місті.

Марія просить спитати полковника, чого він тримає руку в кишені. Сталинський відповідає, що рука контужена, так він гріє її. Вона каже, що з Федосюком говорила про жандармів, зрадників. Полковник — старий революціонер, а зараз простий воїн. Сталинський каже, що дійсно, провокатори — то страшні люди, набагато гірші жандармів — відкритих ворогів, бо провокатора не знаєш, можливо він біля тебе сидить і чує всі твої плани, а завтра візьме й видасть. Не було б провокаторів, жандарми так ефективно не працювали б. Марія, сміючись, каже, що може і серед них сидить провокатор, а вони з ним говорять, вважають за свого. Марія говорить, що кожному стало ніяково, бо подумав: "а що як мене звинуватять?", а зрадник сидить собі і сміється.

Дівчина запитує, невже ворог працює відкрито, не ховається. Сталинський відповідає, що ні, він знав такого, який переодягнений ходив до революціонерів, і у кишені носив бомбу, яка могла підірвати увесь будинок з невинними людьми, на випадок, якщо його схоплять. Ніна запитує, чи не спіймали того жандарма. Він каже, що нічого про це не може розповісти, починає прощатись.

Ніна каже, що нічого страшного, зараз вона, Іван і Ангелок мусять залишити кімнату.

Коли ті вийшли, Сталинський аж витер піт з лица. Марія запитує, чи він збрехав про бомбу. Він відповідає, що так, у нього немає при собі зброї, а вона його злякалась. Дівчина стомлено сідає й заплющує очі. Потім благаючи простягає до Сталинського руки, зі сльозами просить відпустити її. Він каже, що плакати — неправильно, маючи таку красу і розум.

Сталинський говорить, що не відпустить її, бо вона сама не хоче цього зробити. Дівчина відповідає, що згодна поїхати з ним у Крим. Василь Павлович радить не хитрувати, бо якщо щось, то наслідки будуть жахливі. Марія відповідає, що не може нічого замишляти, вона належить йому, чи він сумнівається у цьому? Він просить не турбуватись за це, вірить їй. Чоловік підходить до неї і каже, що вона не настільки ненавидить його, щоб будь-якою ціною вирватись, може навіть трохи цікаво проїхатись

з ним. Він бере її за руку, але вона визволяє руку і радить сидіти тихо, бо і бомба не допоможе. Сталинський сміється. А що ж буде в Криму? Чоловік пробує знов взяти за руку, і вона вже не вириває її. Дівчина схоплюється і просить йти геть. Жандарм запитує, як вони разом тоді їхатимуть. Марія тоді підходить і сідає. Він тримає її руку, потім обнімає, цілує і довго не випускає. Ляшківська заплющує очі, не рухається. Чоловік шепоче, що скоро цілуватиме сильніше, обнімає, слідкує за нею. Марія тихим голосом просить йти. Він радить пам'ятати, що за нею слідкують сотні його очей, прощається, і шепоче, що в її руках величезна сила — все до її послуг. Марія нерухомо стоїть.

Коли він виходить, дівчина бере одеколон, і, гірко ридаючи, мие руки, обличчя. Далі виймає зі столу пакет і кличе Івана. Коли він приходить, одразу запитує, чи є можливість виїхати усій родині, до того ж одразу, маючи на увазі, що за ними надзвичайно пильно слідкують. Він відповідає, що так, і запитує, що сталося. Марія подає йому пакунок, каже, що з нього він усе дізнається, але не раніше, ніж через три години.

Ляшківська пильно вдивляється на нього, потім обіймає і цілує. Він теж тримає її в обіймах. Марія говорить, що він єдиний на все життя. Іван хоче дещо спитати, але вона просить мовчати.

У сусідній кімнаті лунають сумні пісні. Марія пригортається до нього і плаче. Іван запитує, що з нею. Дівчина відповідає, що плаче з радості, бо довго чекала цього моменту, а тепер просить його йти, і прийти, як прочитає листа. Це буде друга година ночі, усі спатимуть, тоді вони й будуть розмовляти.

Іван цілує, ховає пакунок і виходить. Заплакана Марія виймає зі стола слоїк, чепуриться перед дзеркалом. Потім підходить до ліжка, гасить світло і рішуче підносить слоїк до вуст.